

ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ НА ЛЕКСИЧНОМУ ТА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню проблеми вираження поняттєвої категорії оцінки на лексичному та синтаксичному рівнях в англійській та українській мовах на матеріалі художніх текстів. Оцінка розглядається як мовна категорія, аналізується її роль у структурі значення слова. На основі проаналізованих робіт вітчизняних учених наводиться визначення оцінки, виділяються її типи. Значна увага приділяється засобам вираження оцінки залежно від емотивного компоненту конотації та особливостям мовної реалізації категорії оцінки. Автори розглядають засоби передачі позитивного, негативного та нейтрального забарвлення мови на лексичному та синтаксичному рівнях, за допомогою яких елементи висловлювання набувають більшої експресивності.

Ключові слова: *категорії, оцінка, позитивне/негативне значення, лінгвістичний рівень, експресивні засоби, емотивний компонент.*

Вступ. Категорія оцінки сьогодні залишається предметом наукових досліджень у філософії та лінгвістиці, що зумовлено перш за все складністю процесу виникнення оцінки, природою цінностей, їх місцем у реальності та структурою ціннісного світу, тобто зв'язком різних цінностей між собою, з соціальними та культурними факторами та структурою особистості – аксіології.

Оцінка як мовна категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, формально виражається за допомогою різних мовних засобів – морфологічних, лексичних та синтаксичних, узагальненого інваріантного значення схвалення/ несхвалення дій, процесів, явищ, фактів тощо. Засоби вираження категорії оцінки та її суть висвітлені в працях багатьох учених, таких, як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, І.В. Арнольд, О.М. Вольф та інших.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю вивчення оцінних слів, словосполучень та речень як комунікативно-значущих системних угруповань; конкретного визначення характеру та статусу оцінки як однієї зі складових змісту слова; потребою з'ясування прагматичного потенціалу оцінних висловлювань.

Мета пропонованої роботи полягає у виявленні та порівняльному аналізі різнорівневих засобів вираження категорії оцінки в англійській та українській мовах.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі мовних засобів вираження оцінки – одиницями лексичного і синтаксичного рівнів та їх зіставлення в англійській та українській мовах.

Дослідження проводилося на матеріалі двох лексикографічних джерел та оригінального твору американського письменника XIX ст. Дж.Д. Селінджера “The Catcher In The Rye” і його перекладі українською мовою О. Логвиненком.

Уперше термін „понятійні категорії” був уведений у науковий вжиток О. Єсперсеном у його класичній роботі „Філософія граматики”. О. Єсперсен визнає, що “поряд з синтаксичними категоріями, або окрім них, або за цими категоріями, залежними від структури кожної мови, в тому вигляді, в якому вони існують, є ще позамовні категорії, що не залежать від більш або менш випадкових фактів існуючих мов. Ці категорії є універсальними, оскільки вони застосовані до всіх мов, хоча вони рідко виражаються в цих мовах яким і недвозначним чином. За відсутністю кращого терміну я називатиму ці категорії понятійними категоріями” [5, с. 57-58].

У лінгвістиці та філософії проблема поняттєвої категорії оцінки ніколи не втрачала своєї актуальності. Поняттєва категорія була предметом дослідження таких видатних класиків, як О. Єсперсен, І.І. Мещанінов, С.Д. Кацнельсон, О.В. Бондарко та інші. Істотний

внесок у лінгвістичні дослідження оцінки та засобів її вираження зробили багато вітчизняних та зарубіжних науковців, таких, як О.М. Вольф, Г.Г. Кошель, А.А. Івін та інші.

Існує багато визначень оцінки, одні розглядають оцінку як «суспільно закріплене ставлення носіїв мови (гарний – поганий, добре – погано) до позамовного об'єкта й до фактів мови та мовлення» [12, с. 11]; інші пояснюють її з точки зору семантики: «оцінка – це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації й позначення розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю» [7, с. 305].

У структурі значення слова оцінка посідає важливе місце. Вона може бути складовою денотата або конотата, а також може існувати в обох аспектах лексичного значення слова. Дослідження спирається на класифікацію семантичних типів оцінки залежно від характеру критерію оцінної кваліфікації, яку здійснює об'єкт, запропоновану С.С. Хидекелем та Г.Г. Кошелем [12]. Згідно цієї класифікації виділяється три типи оцінки.

I. Раціональна оцінка, яка орієнтується на референт і визначається на основі властивих денотату характеристик (*recidivist* – рецидивіст, *gangster* – гангстер). Шкала раціональної оцінки має вид опозиції «норма»/ «не норма», яку можна продемонструвати протиставленнями «доречно»/ «недоречно», «правдиво»/ «неправдиво», «добре»/ «зле» і т. д. Раціональна оцінка або оцінка у денотаті, як правило, виражена у дефініції. Маркери оцінювання у дефініції поділяються на дві місткі категорії: «добре» і «погане». Вибір слів ґрунтується на принципі наявності семи «хороший»/ «поганий» у значенні слова. В результаті аналізу можна виділити дві групи слів:

1) безпосередньо оцінні слова (маркер оцінки знаходиться в самій дефініції, наприклад: а) *pig* – свиня – *domestic and wild animal* – свійська або дика тварина; б) (*colloq*) *dirty, greedy or ill-mannered person* – (розм.) гидка, жадібна, невихована людина)

2) похідні оцінні слова (для виявлення оцінки потрібні подальші перетворення дефініції, наприклад: *loafer* – нероба – *a lazy person, idler – idle, inactive, motionless, do-nothing*; нероба – ледачий, неактивний, нерухливий, той, хто нічого не робить) [1, с. 313-394].

II. Оцінка, орієнтована на емоційне ставлення до предмета оцінки того, хто говорить. Через відсутність конкретного визначення емоцій та їх різнобарв'я емоційно-оцінна шкала має узагальнений вигляд. Основною опозицією шкали є протиставлення „засудження/ схвалення”, що імплікує трансформовану оцінку «плюс/ мінус». Класифікація емоційної «+» оцінки також передбачає виділення таких підтипів: 1) пестливість (частіше за все стосується жінок, дітей, наприклад, *birdie* – пташка), 2) пустотливість (*goly-poly* – пампушечка (про товсту людину)), 3) захоплення (*virtuoso* – віртуоз), 4) схвалення, співчуття (*belle* – красуня), 5) жартівливість (*lord* – жарт, володар (про чоловіка)). Тип емоційної негативної оцінки можна продемонструвати у вигляді наступних оцінок: 1) осудлива (*cad* – грубіян), 2) зневажлива (*brat* – відприск), 3) знищувальна (*mummy* – негритьянка), 4) презирлива (*sirrah* – (презирл.) пане), 5) лайлива (*witch* – відьма), 6) образлива (*darkey* – чорношкірий). У сучасних лінгвістичних роботах відмічається, що в дослідженні спостерігається розрив між широкою шкалою емоційних оцінок з відтінками від пестливості до зневажливості та лексикографічною практикою, в ході якої укладачі словників узагальнюють різні емоції, об'єднуючи їх однією ремаркою (наприклад, такі емоції, як зневага, приниження маркуються *derogatory* – зневажливо). Таким чином, емоційно-оцінна шкала подана у словнику неадекватно і доцільно буде створювати більш розгалужену систему позначень, для фіксування різних емоцій [3, с. 11].

III. Оцінці відводяться різні місця в структурі значення слова: вона може бути складовою денотата (*beauty* – краса, *criminal* – злочинець) або конотації (*crumb-bum* – гнида пузата, *pussy (voice)* – вкрадливий голос), тобто щодо одних сфер діяльності суб'єкт актуалізує установки логічного сприйняття, щодо інших – чуттєво-образного. Однак коли судження та переживання знаходяться в органічній єдності, йдеться про раціонально-емоційний тип оцінки (*mug* – простак) [3, с. 13-14].

Слова можуть вступати в антонімічні відношення згідно оцінного компонента: beauty – ugliness, краса – потворність. Проте антонімія не завжди ґрунтується на протиставленні негативної та позитивної оцінок, іноді позитивна оцінка протиставляється відсутності позитивної оцінки, тобто, так званому, стандарту – «нульові». Наприклад: 1) famous – видатний, experienced (actor, poet) – вправний, досвідчений, 2) young – молодий, beginner – початківець, inexperienced (actor, poet) – невправний – другий ряд слів заперечує меліоративну оцінку слів першого ряду, але не вносить пейоративності у значення, демонструючи лише відсутність меліоративності.

Оцінка може відноситись до моральних аспектів: selfless – самовідданий, cruel – жорстокий; соціально-процесуальних: thief – злодій, criminal – злочинець; соціально-класових: fascist – фашист, colonialist – колоніаліст [1, с. 200, 477, 552].

Оцінний компонент виділяється у словах конкретної оцінки (оцінки за певною конкретною рисою). До цієї групи відносяться оцінки за:

1. зовнішністю: handsome – щедрий, nice – приємний, beautiful – гарний, ugly – огидний;
2. особливостями мови: lisping – шепелявість, inarticulate – нерозбірливий;
3. розумовою діяльністю: capable – здібний, clever – розумний, dull – сумний, stupid – тупий, silly – дурний;
4. характером: active – активний, quiet – спокійний, placid – спокійний, мирний, hot-tempered – запальний;
5. уміннями і навичками: skilful – вправний, expert – експерт, experienced – досвідчений [1, с. 67-581].

Отже, поняття оцінки нерозривно пов'язане з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкта висловлювання. Даючи оцінку, мовець висловлює своє позитивне або негативне ставлення за будь-якою ознакою. У структурі значення слова оцінка пов'язана передусім з емотивним компонентом конотації, який включає в себе і раціональну, і емоційну оцінку. Значна частина оцінної лексики потенційно зв'язана з емотивним компонентом. Тобто все, що оточує людину, викликає в неї оцінну реакцію.

На синтаксичному рівні виникають конотації, які відображають взаємовідношення мовних оцінних одиниць та існуючого позамовного об'єкта, явища та користувача. Конотативна інформація являється продуктом мовленнєвого процесу і виникає в результаті активізації виражального потенціалу експресивно-синтаксичних конструкцій.

Вона посилює вплив на людину та викликає в неї емоційно-оцінне ставлення до певного предмета, події чи стану. На синтаксичному рівні засобами передачі конотативної інформації виступають словосполучення та речення, зокрема повтор та реприза, які при перекладі українською мовою передаються альтернативними засобами, а саме:

- Повтор передається повтором із збереженням його структурно-синтаксичних особливостей (young tartar – вередлива дитина; (an) ugly tongue – злий язик), [1, с. 581, 631].
- Реприза передається репризою, компоненти якої виконують аналогічні граматичні функції, структурно-лексичними засобами та описовим способом [4, с. 15] (There is no guts in him. [11, с. 43] – Він мало чого вартий. [9, с. 25]; That was nice. I got a big bang out of that. [11, с. 110] – Ото клас був! Я аж млів від утіхи [9, с. 97].

У структурі словосполучення можуть відбуватися три процеси [10, с. 130-137]:

1. Превалювання семантики оцінки в структурі іменника в межах словосполучення (king's weather – сонячна чудова погода, egregious ass, egregious fool – безпросвітний дурень [1, с. 177, 293].
2. Превалювання семантики оцінки в структурі прикметника (evil eye – недобророзичливий погляд, butterly kiss – солодкуватий поцілунок [1, с. 190, 293].
3. Рівноправність компонентів за мірою вияву семантики оцінки (job's comforter – лицемірний утішник, signal villain – страшений негідник [1, с. 287, 603].

Оцінні словосполучення яскравіше та емоційніше зображують внутрішній світ людини, поведінку, її повсякденне життя.

На синтаксичному рівні оцінку можна також передати за допомогою фразеологізмів. Фразеологічні одиниці є експресивно та емоційно забарвленою лексикою, тому вони являють собою знаряддя вираження поняттєвої оцінки. Емоційний характер фразеологізмів виражає оцінне ставлення до об'єкта того, хто говорить. [8, с.2-3]. Фразеологізмами можуть бути як словосполучення, так і речення.

За вихідну обрана класифікація, запропонована Д.І. Квесилевичем, де фразеологізми поділяються на [6, с. 84]:

1. Фразеологічні зрощення – зовсім не мотивовані ідіоматичні групи слів (as an ass (або donkey) between two bundles of hay – буриданів осел (про людину, яка не може вибрати з двох речей одну), bland as oil – як шовковий [2, с. 35].

2. Фразеологічні єдності – метафорично мотивовані ідіоми ((as) easy as A.B.C. (або as falling off a log, as lying, as punch, as talking, as winking, as damn it, as pie, as nothing), (as) simple as falling off a chair (або log), (as) simple as A.B.C.) – дуже простий, легкий; дуже просто, легко, нічого не варто (зробити); раз плюнути [2, с. 98].

3. Фразеологічні сполучення (стандартні висловлювання) – групи слів з компонентами, комбінативна сила яких чітко обмежена (a little bit off the top – не сповна розуму, бракує клепки, transpontine drama – дешева мелодрама [2, с. 64, 786].

4. Фразеологічні вирази – прислів'я, приказки та афоризми (Laws are like cobwebs which may catch small flies, but let wasps and hornets break through (laws catch flies, but let hornets go free). – Закон як павутина – джміль проскочить, а муха застрягне; Bad custom is like a good cake, better broken than kept. – Бійся поганої звички як ворога) [2, с. 104].

Отже, на синтаксичному рівні позитивну та негативну оцінки передають словосполучення та речення, зокрема повтор та реприза. За класифікацією Д.І. Квесилевича словосполученнями виступають фразеологічні єдності, зрощення та сполучення, а реченнями – фразеологічні вирази.

Висновок. У роботі було досліджено 1042 одиниці та їх переклад українською мовою. У результаті використання елементів статистичного аналізу було встановлено, що: негативну оцінку передають: образлива – 137 одиниць (13%), лайлива – 46 одиниць (4,4%), співчуття – 43 одиниці (4%), осудлива – 236 одиниць (22,6%), зневажлива – 124 одиниці (11,9%), знищувальна – 132 одиниці (12,6%); позитивну оцінку передають: радість – 12 одиниць (1,1%), жартівливість – 17 одиниць (1,6%), задоволення – 157 одиниць (15%), захоплення – 138 одиниць (13,8%). Отже, засоби вираження оцінки англійської мови не такі експресивні та образні як українські. В обох мовах переважає негативна оцінка.

Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень у лінгвістиці та розширення вивчення проблеми співвідношення одиниць мови та мовлення, раціонального та емоційного в мові, а також можуть застосуватися в теоретичних курсах із теорії комунікації, теорії перекладу, лексикології, стилістики, на практичних заняттях з англійської мови, у спецкурсах із теорії міжкультурної комунікації, лексикографії, при написанні курсових та дипломних робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балла М.І. Новий англо-український словник / М.І. Балла // 3-е вид., випр. та доп. – К.: Чумацький Шлях, 2006. – 668 с.
2. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
3. Бессонова О.Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на м-лі іменників-назв особи в англійській, французькій та українській мовах): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О.Л. Бессонова. – Донецьк: Вид-во ДНУ, 1995. – 22 с.
4. Дудник М.М. Співвідношення денотативної і когнітивної інформації при перекладі (на м-лі текстів публіцистичного стилю): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М.М. Дудник. – Київ: Вид-во КНУ, 2001. – 19 с.

5. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – 2-е изд., стереотип. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 408 с.
6. Kveselevich D.I., Sasina V.P. Modern English Lexicology in Practice / D.I. Kveselevich, V.P. Sasina. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2001. – 117 p.
7. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. – 305 с.
8. Кузьмин С.С. Оценочность в английской фразеологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук / С.С. Кузьмин. – М.: МГПИИЯ, 1980. – 19 с.
9. Логвиненко О. Над прірвою у житті.: Переклад укр. мовою / Селінджер Дж.Д. Повісті, оповідання / О. Логвиненко. – К.: Молодь, 1984. – 172 с.
10. Приходько Т.І. Способи вираження оцінок в сучасній англійській мові / Т.І. Приходько. – Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2001. – 362 с.
11. Salinger J.D. The Catcher in the Rye / J.D. Salinger. – Санкт-Петербург: Антология, 2003. – 256 p.
12. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок / С.С. Хидекель, Г.Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж : Узд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 11–16.

Victoriia Chmel,
Inna Ahmad

EXPRESSION OF EVALUATION CATEGORY ON LEXICAL AND SYNTACTICAL LEVELS IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The paper focuses on the problem of the expression of the category of evaluation by linguistic means in the English and Ukrainian languages. Although the problem in question is more or less investigated, there exist a few blank spaces to be filled in – especially when it comes to the adequate translation from English into Ukrainian. The paper under review presents an endeavour to bring out typical evaluative linguistic units and systematize the ways and means of their translation from English into Ukrainian.

In this study the category of evaluation is interpreted as speakers' evaluative attitude to the object of evaluation.

The range of evaluation meanings within the framework of 'good'/'bad' is extremely rich. It may be represented by such emotions as: admiration, satisfaction, joy, compassion, etc.

The data obtained as a result of the contextual, contrastive, functional and statistical linguistic analysis of the material, confirm that occurrence of evaluative emotional structures is higher in Ukrainian than in English and prevailing of negative evaluation is typical in both contrasted languages.

Key words: category of evaluation, expressive means, range of evaluation, evaluative emotional structures/

Викторія Чмель,
Інна Ахмад

ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ОЦЕНКИ НА ЛЕКСИЧЕСКОМ И СИНТАКСИЧЕСКОМ УРОВНЯХ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается проблема выражения понятийной категории оценки на лексическом и синтаксическом уровнях в английском и украинском языках на материале художественных текстов. Авторы анализируют средства, передающие позитивную, негативную и нейтральную (или амбивалентную) оценочную окраску на лексическом и синтаксическом уровнях, с помощью которых элементы высказывания наделяются большей экспрессивностью, подчеркивают колоритность языка с целью привлечения внимания окружающих. Оценка рассматривается как языковая категория, дается определение оценки, выделяются ее типы, анализируется ее роль в структуре значения слова.

Ключевые слова: категория, оценка, экспрессивные средства, позитивное/негативное значение, лингвистический уровень, эмоциональный компонент.